

ДИСКУСІЇ ТА ОБГОВОРЕННЯ
DISCUSSIONS AND DEBATES

УДК 340.1:34.03

DOI: 10.26565/2075-1834-2021-31-15

СВОБОДА, ПРАВО, ПРАВОВА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Воронова І. В.,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, Майдан Свободи, 4
e-mail: voronovaiz312@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6206-7281>

АНОТАЦІЯ: *Вступ.* У статті підкреслюється, що в умовах зрілої демократії члени громадянського суспільства отримують можливість максимально використовувати у власних інтересах ціннісний потенціал свободи і права. Співвідношення цінностей свободи і права, дає можливість вільної особистості досягти реалізації пріоритетних прав і свобод, зміцнювати свій правовий статус, забезпечувати собі гідне існування. Дається аналіз особливостей співвідношення свободи, цінностей права і правових дій вільної особистості. Зроблено висновок про неприпустимість обмеження свободи особистості і ізоляції цінностей права від стану свободи.

Висновки. В умовах зрілої демократії, розвитку основ громадянського суспільства і правової держави співвідношення свободи і цінностей права стає для особистості важливим каналом зміцнення її статусу. Правові закони, ціннісний зміст інших нормативно-правових актів, мають бути спрямовані на розвиток вільної особистості, яка зможе отримувати можливість посилювати власну правову активність, домагатися на цій основі пріоритетних життєвих цілей за допомогою правомірних поведінкових дій. Наявність свободи є неодмінною умовою для прояву справжніх цінностей права, фактором, що впливає на прагнення членів громадянського суспільства, максимально використовувати потенціал права з метою набуття свого гідного існування. Свобода і право в межах цивілізованого, демократичного суспільного устрою надають ціннісний вплив один на одного. Поза свободою право втрачає багато своїх якостей, зменшується формат для вираження свободи і обслуговування пріоритетних життєвих інтересів членів суспільства. Свобода поза цінностей права втрачає своє практичне призначення, стає ціннісною абстракцією, оскільки особистість позбавлена можливості користуватися природними і невідчужуваними правами і свободами. Тільки справді вільна особистість, що знаходить реальну можливість користуватися ціннісними правовими можливостями, на базі свого високого рівня правосвідомості і за допомогою належної правової активності, може опанувати усі провідні сфери соціальної та правової дійсності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: зріла демократія, громадянське суспільство, вільна особистість, свобода, цінності права, правова активність особистості, гідне існування особистості, правосвідомість.

FREEDOM, LAW, LEGAL ACTIVITY OF PERSONALITY

Voronova Izabella,

Kharkiv National Karazin University,
associate Professor of the Department
of State and Legal Disciplines
of the Faculty of Law
Svobody sq. 4, Kharkiv. 61022, Ukraine
e-mail: voronovaiz312@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6206-7281>

ANNOTATION: *Introduction.* The article emphasizes that in a mature democracy, members of civil society are given the opportunity to maximize the value potential of freedom and rights. The ratio of the values of freedom and law, allows a free individual to achieve the realization of priority rights and freedoms, to strengthen its legal status, to ensure a dignified existence. The analysis of features of a parity of freedom, values of the right and legal actions of the free person is given. It is concluded that the restriction of individual freedom and the isolation of the values of law from the state of freedom is inadmissible.

Conclusions. In a mature democracy, the development of the foundations of civil society and the rule of law, the relationship between freedom and the values of law becomes an important channel for the individual to strengthen its status. Legal laws, the value content of other normative legal acts, should be aimed at the development of a free individual who will be able to strengthen their own legal activity, to achieve on this basis the priority goals of life through lawful behavioral actions. The existence of freedom is a prerequisite for the manifestation of the true values of law, a factor influencing the desire of members of civil society to maximize the potential of law in order to acquire their dignified existence. Freedom and

law within a civilized, democratic social system have a valuable influence on each other. Outside of freedom, the law loses many of its qualities, the format for expressing freedom and serving the priority vital interests of members of society decreases. Freedom outside the values of law loses its practical purpose, becomes a value abstraction, because the individual is deprived of the opportunity to enjoy natural and inalienable rights and freedoms. Only a truly free individual, who finds a real opportunity to use valuable legal opportunities, on the basis of his high level of legal awareness and with the help of proper legal activity, can master all the leading spheres of social and legal reality.

KEY WORDS: mature democracy, civil society, free person, freedom, values of law, legal activity of the individual, dignified existence of the individual, legal consciousness.

Постановки проблеми. Демократична основа життєдіяльності членів громадянського суспільства, впровадження цінностей права до системи суспільних відносин істотно змінюють зміст політичної, економічної, соціальної, духовно-моральної та правової дійсності. У таких сприятливих умовах кожна людина оцінює в першу чергу наявність справжньої свободи, а своє правове становище у суспільстві розглядає з позицій саме вільної особистості. Необхідно підкреслити, що наукове осмислення особливостей співвідношення наявності свободи, проявів цінностей права і розвиток високого рівня правосвідомості членів громадянського суспільства зберігає свій актуальний характер і привертає увагу багатьох дослідників. Зокрема, в цьому науковому напрямку важлива роль відводиться роботам С. Бобровник, О. Гришук, М. Козюбри, А. Колодія, В. Косовича, А. Крижанівського, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришина, С. Погребняка, П. Рабіновича, М. Савчина, О. Скакун, М. Теплюка, О. Ющика та ін.

Отже, метою цієї статті є з'ясування особливостей співвідношення свободи, цінностей права і правових дій вільної особистості.

Виклад основного матеріалу. Будучи суб'єктами права в різноманітних суспільних відносинах, багато членів громадянського суспільства прагнуть займати активні правові позиції, знаходиться у стані постійного пошуку справжніх цінностей права. Тому природним виглядає процес оновлення змісту правової свідомості зазначених суб'єктів права, підвищується ступінь їх поваги і довіри до цінностей права. У результаті кожна справді вільна людина може займати активні та цілеспрямовані правові позиції, використовувати ціннісний правовий потенціал у своїх життєвих інтересах. Одночасно члени суспільства отримують можливість критично оцінювати чинну систему права, звертати увагу на ті її аспекти, які не відповідають вимогам демократичної правової дійсності та суттєво гальмують реалізацію пріоритетних прав і свобод людини. Підсумком такої правової активності членів суспільства має стати успішне досягнення пріоритетних прав і свобод, які зміцнюють положення людини у суспільстві, відстоюють його гідність, надають особі впевненість у правильності вибору правових позицій, які засновані на цінностях права.

Вивчення права як людського феномену, тобто як права, що створюється людьми, спрямоване на забезпечення нормальної їхньої життєдіяльності і здійснюється людьми, є «людським» («олюдненим») правом – одне з основних завдань сучасної теорії права. Така людиноцентристська її переорієнтація має не тільки суттєве світоглядно-методологічне значення для вивчення всіх наступних тем підручника, а й відкриває набагато ширші можливості для пошуку права в процесі практичної юридичної діяльності [1, с. 49].

Відомо, що наявність свободи в усі історичні епохи було найголовнішим і ціннісним компонентом життєвого становища кожної людини. Ця теза є досить актуальною, вона набула ще більш питомої ваги в сучасних умовах, коли значно розширилися можливості членів суспільства в аспекті реалізації своїх сутнісних інтересів і потреб. У цих умовах, коли позитивно змінилися життєві обставини, набуває практичного значення взаємозв'язок свободи і права як ціннісного суспільного явища. Стан єдності цінностей свободи і права обумовлює якісний зміст життєдіяльності громадянського суспільства і його членів, вносить належну стійкість в положенні особистості як учасника різноманітних суспільних відносин. Сутність свободи і ціннісна спрямованість права, заснована на ідеях і принципах природного права, стосуються перш за все найпріоритетніших сторін діяльності людини у сферах громадської та приватної дійсності, і тому сприймаються особою як необхідність і природність єдиного орієнтира, що впливає на її свідомість і життєві вчинки. Філософ В.С. Соловйов підкреслював, що біля витоків права лежить свобода як найхарактерніша властивість особистості [2, с. 97]. Слід зазначити, що сама по собі свобода є ціннісним надбанням людини. Тому поза межами свободи усі життєві устремління, вимоги, задуми особи, багато в чому втрачають свій сенс, очікування, надії. Так саме діяльність людини у світі права істотно відрізняється залежно від того, чи є особа вільною особистістю або його свобода обмежена, жорстко і несправедливо нормована, у тому числі за допомогою юридичних норм. Потенціал права при відсутності справжньої свободи для значної частини членів суспільства втрачає можливість проявляти свої природні ціннісні якості і служити життєвим інтересам і потребам людини. Цінності права, приписи правових законів мають бути адресовані вільній особистості, яка у відповідності зі своєю волею і в силу правосвідомості самостійно визначає свої правові позиції і визначає характер власної

правової поведінки. І. Іванків слушно зауважує, що «завданням права є регуляція суспільних відносин, позаяк воно є загальнолюдською цінністю, яка може стати підґрунтям для широкого глобального діалогу та порозуміння. Із прийняттям Загальної декларації прав людини почалась нова епоха для людства. Ми нарешті зрозуміли, що цінність кожної людини є однаковою, незалежно від будь-яких обставин чи ознак. У цей момент людство перестало бути винятково біологічною сукупністю істот одного виду, а перетворилося на колективний суспільний суб'єкт» [3, с. 14-15].

Стикаючись з цінностями права і маючи досить високий рівень правосвідомості, кожний суб'єкт права самостійно вибирає ступінь власної правової активності, орієнтується на певні життєві цілі і задля їх досягнення реалізує власну модель правомірної поведінки. Саме наявність свободи стимулює правові вчинки і дії конкретного суб'єкта права. Вважаємо, що за відсутності належної свободи поведінка людини у сфері права та його результати мали б інший характер, менш значущий для даної особистості.

У той же час свобода особистості як суб'єкта права, яка є ізольованою від цінностей права, багато в чому втрачає своє практичне призначення, оскільки не ініціює досягнення тих цілей, які є пріоритетними для відповідних членів суспільства. У відриві від цінностей права свобода людини приречена на її підміну всякого роду правовими заборонами і обмеженнями, які мають місце при відсутності достатньо зрілих інститутів правової державності. Тому система права, не заснована на цінностях права, обмежує членів суспільства у відповідних правах і свободах, гальмує їх правову активність, позбавляє їх можливості діяти вільно в значущих сферах політичної, соціальної, правової дійсності. Поза взаємозв'язком свободи і права, свобода для особи набуває абстрактний характер, а право набуває ознаки явища з формальним набором приписів і вимог, які спонукають людину на такі правові позиції і дії, які далеко не завжди збігаються зі станом справжньої свободи. Виникає формат, коли сутнісний принцип права покликаний «обмежити приватне свавілля на користь загального блага» [2, с. 97]. Безсумнівним благом у сферах правової дійсності виступає справжня і необмежена свобода. Свобода і вільна особистість відкривають доступ до сприйняття і впровадження тих цінностей права, які плідно і повноцінно вносять необхідні корективи до соціальної і правової дійсності на благо кожної людини.

Уявляється, що саме інститути громадянського суспільства і правова держава покликані відстоювати природні і невідчужувані права і свободи кожної людини і цілеспрямовано боротися за розширення простору свободи як неодмінної умови реалізації пріоритетних правових устремлінь членів суспільства. Свобода, яка повноцінно і системно проявляє свої властивості паралельно з функціонуванням права, завжди має конструктивний характер, підсилює ціннісний потенціал права, обумовлює усі позитивні ініціативи і наміри членів суспільства, що діють в парадигмі правової дійсності. Правовий простір, який належним чином наповнений свободою, дає можливість кожному зацікавленому члену суспільства у повному обсязі користуватися і духом свободи, і сутнісними можливостями права, і таким чином відчувати гідність свого існування. Професор П. Рабінович вважає, що «становище людини в суспільстві характеризується не стільки державним визнанням її «природних» прав і свобод, скільки, можливо, ще більшою мірою межами їхнього використання. А конституція відіграє першочергову роль в унормуванні меж прав і свобод людини, є визначальним практично значущим їхнім регламентатором» [4, с. 36].

Найменше і необґрунтоване обмеження свободи особи за допомогою правових засобів суттєво зменшує силу права як ціннісного суспільного явища, знижує ступінь довіри і шанобливого ставлення до нього. Це може негативно позначатися і на характері правосвідомості певних членів суспільства, які будучи розчаровані правовими можливостями, можуть втрачати певні правові орієнтири, стикатися з справжніми труднощами в аспекті мотивації і здійснення конкретної моделі правової поведінки. Тому тільки в єдності цінностей свободи і права може бути реалізований їхній високий моральний потенціал, наслідком якого може стати наявна соціальна і правова справедливість, які служать природною і конструктивною базою, завдяки якій вільна особа може отримати реальну можливість розкривати у повній мірі свій життєвий потенціал. На цій основі людина може домогтися реалізації тих прав і свобод, які є не тільки життєво необхідними, але й забезпечують їй наявність гідного існування. Справжня свобода і цінності права, в кінцевому рахунку, спрямовані на те, щоб значна частина членів громадянського суспільства мали реальну можливість забезпечити собі належну якість життя, налагодити гідність свого існування. Для кожного члена суспільства важливе значення має впевненість у тому, що ніхто не може незаконно і нелегітимно зазіхати на її політичний, соціальний та правовий статус. Необхідність внесення тих чи інших змін до правового положення людини у суспільстві має бути обґрунтованим та може здійснюватися лише на надійній правовій основі і без утисків свободи особистості. Це має стати закономірністю функціонування громадянського суспільства і правової держави.

Життєво необхідні поведінкові наміри і прагнення особи, які засновані на потенціалі права, можна здійснити при одночасній ставці на стан дійсної свободи. Різноманітна життєдіяльність членів суспільства в умовах зрілої демократії підтверджує, що важливі для особи ціннісно-правові наміри досяжні у поєднанні зі справжньою свободою. Тому найменші утиски свободи знижують ціннісний потенціал права. Система чинного законодавства, що обмежує природні права і свободи людини,

одночасно зазіхає і на її свободу. На думку професора М. Савчина «дія основних прав і свобод тісно пов'язана із чинністю конституційних положень, за допомогою яких вони інституціоналізуються. Однак в умовах сучасної держави важливим є своєчасне законодавче регулювання організаційних та процедурних гарантій основних прав і свобод.

Законодавче регулювання повинно бути достатнім і стосуватися істотних моментів здійснення основних прав і свобод. Закон не повинен бути голослівним і бути набором простих декларативних положень, не забезпечених організаційно, матеріально-фінансово та засобами юридичної відповідальності за порушення його положень» [5, с. 183].

Прояви свободи і права щодо конкретної особи неодмінно позначаються на її соціальній і правовій статус та впливають на певні правові дії та правову поведінку особистості. При цьому свобода стає неодмінним фоном правової діяльності людини як суб'єкта права. Ступінь свободи стає важливим критерієм і тих правових вчинків, які може дозволити собі здійснювати той чи інший суб'єкт права, якій перебуває у певних життєвих обставинах у залежності від наявності або відсутності свободи.

Визначення свободи як вибору є ще й формальним визначенням свободи. Це лише один з моментів свободи. Дійсна свобода виявляється не тоді коли людина повинна вибирати, а тоді, коли вона зробила вибір. Звідси ми приходимо до нового визначення свободи, свободи реальної. Свобода – є внутрішньою, творчою енергією людини. Через неї людини можуть діяти зовсім нові форми життя, нове життя суспільства і світу. Але було би помилкою при цьому розуміти свободу як внутрішню причинність. Свобода знаходиться поза причинними відносинами, тобто свобода не припускає причинних пояснень, тому що сама є причинною [6, с. 325]. Свобода є ключовим чинником функціонування системи права в умовах демократії. Однак свобода не може бути абсолютною і всеохопною, інакше може втратися потенціал права та значущість формальних юридичних приписів. Саме право є суворим, чітким, вивіреним, доцільним і життєво необхідним заходом свободи, що відповідає інтересам суспільного життя, кожної особи і адекватно громадському і правовому порядку. Так, один з провідних принципів права – принцип рівності, безсумнівно, певним чином обмежує свободу, оскільки позбавляє можливості певних членів суспільства досягати більшого, у порівнянні з іншими членами суспільства. На нашу думку, рівність є справедливою, оскільки дає можливість усім членам суспільства в концепті рівних можливостей максимально використовувати потенціал права, а також при цьому не зазіхати на права і свободи інших людей. При цьому усі члени суспільства користуються рівними можливостями свободи.

Природні і невідчужувані права і свободи людини, які зафіксовані в міжнародно-правових документах і демократичних конституціях, а також цивілізований рівень життєдіяльності сучасного громадянського суспільства і його членів є результатом багатовікової боротьби людства за свободу, правовий статус особистості, гідність людини, впровадження цінностей права до найбільш значущих суспільних відносин. У сучасних умовах буття потрібно не тільки відстоювати досягнуті результати, а й посилювати потенціал свободи і цінностей права, спрямовуючи їх на життєві інтереси і вигоди усе більшого числа людей у суспільстві та державі. Оскільки особа в силу свого народження стає носієм природних і життєво важливих прав і свобод, то, усвідомлює ці цінності та вбачає в них сенс свого існування, тому особистість у взаємозв'язку з іншими членами громадянського суспільства повинна відстоювати право як міру свободи. Члени суспільства, які здійснюють активну правову роботу, повинні здійснювати цілеспрямовані та ефективні кроки, що дозволяють не тільки відстоювати наявні цінності свободи і права, а й нарощувати їх життєвий потенціал в сучасних умовах.

Слід зазначити, що тверда, обґрунтована, адаптована реаліям життя правова позиція конкретної особистості у відповідних ситуаціях багато в чому обумовлена прихильністю до свободи і наявністю високого рівня правосвідомості, який притаманний багатьом учасникам різних суспільних відносин, які підлягають правовому регулюванню. Наділена високим рівнем правосвідомості вільна особа має, в кінцевому рахунку, і свободу вибору тих правових позицій і дій, які дозволяють їй займати гідне місце у суспільстві та мати можливість використовувати цінності права у власних цілях та інтересах.

Свобода є найпотужнішим стимулятором формування такої системи чинного законодавства, яка віддавала б пріоритет саме життєвим інтересам, потребам, правам і свободам людини. Маючи можливість для осмислення і впровадження цінності права до правової реальності, особа як суб'єкт численних правових відносин фіксує в рамках своєї свідомості як позитивні, так і негативні фактори правової дійсності, може робити важливі життєві висновки, а також віддавати перевагу тільки тим аспектам права, які відповідають рівню її правосвідомості і правовим намірам. Наявність активних правових життєвих позицій, можливість відстоювання прав і свобод характеризує кожного суб'єкта права як вільну особистість.

Відчуття реальної свободи, природна повага до права як ціннісного суспільного явища ініціюють сприятливі умови для становлення і розвитку такого рівня правової свідомості, на основі якої особистість може суттєво розширити для себе відповідний правовий простір. Це дає особі додаткову можливість займати необхідні і більш активні правові позиції для досягнення пріоритетних життєвих цілей спираючись на відповідні правові засоби ціннісного характеру.

Вільна особистість, яка поважає цінності права, може докладно аналізувати, критично оцінювати різні сфери правової дійсності, робити необхідні висновки і здійснювати поведінкові дії, що відображають її життєві устремління і цілі, але без шкоди для правового становища інших членів суспільства. Вважаємо, що високий рівень правосвідомості значної частини членів громадянського суспільства може бути пов'язаний з наявністю справжньої свободи і можливістю впровадження цінності права до суспільних відносин, що зміцнює їхній індивідуальний правовий статус. Наявність свободи сприймається як ознака природного стану особистості. Тому найменше обмеження необхідної свободи може негайно позначатися на правовий статус членів суспільства і завдавати шкоди тим цінностям права, на які вони орієнтувалися. І дотепер актуальними є слова філософа Т. Гоббса про те, що «під свободою слід мати на увазі відсутність зовнішніх перешкод, здатних позбавити людину можливості робити те, що відповідає його життєвим інтересам» [7, с. 89]. Сила цінностей права у тому й полягає, щоб мати в наявності такий юридичний механізм, який створював умови для запобігання будь-яким зазіханням на свободу як гарантію ціннісного правового розвитку громадянського суспільства, гідного існування кожної особистості.

Свобода і право в єдності свого ціннісного потенціалу стають закономірністю і стимулятором повноцінного функціонування громадянського суспільства і правової держави. Ця єдність покликана привносити до системи суспільних відносин певні політичні, економічні, соціальні та інші життєві блага кожному члену суспільства як вільної особистості. Свобода, на нашу думку, не є самоціллю, а може бути необхідним засобом, який ініціює належний розвиток соціальної та правової дійсності, становлення умов для гідного існування більшості членів громадянського суспільства.

Висновки. На основі викладеного матеріалу можна зробити деякі висновки. По-перше, в умовах зрілої демократії, розвитку основ громадянського суспільства і правової держави співвідношення свободи і цінностей права стає для особистості важливим каналом зміцнення її статусу. По-друге, правові закони, ціннісний зміст інших нормативно-правових актів, мають бути спрямовані на розвиток вільної особистості, яка зможе отримувати можливість посилювати власну правову активність, домагатися на цій основі пріоритетних життєвих цілей за допомогою правомірних поведінкових дій. По-третє, наявність свободи є неодмінною умовою для прояву справжніх цінностей права, фактором, що впливає на прагнення членів громадянського суспільства, максимально використовувати потенціал права з метою набуття свого гідного існування. По-четверте, свобода і право в межах цивілізованого, демократичного суспільного устрою здійснюють ціннісний вплив один на одного. Поза свободою право втрачає багато своїх якостей, зменшується формат для вираження свободи і обслуговування пріоритетних життєвих інтересів членів суспільства. Свобода поза цінностей права втрачає своє практичне призначення, стає ціннісною абстракцією, оскільки особистість позбавлена можливості користуватися природними і невідчужуваними правами і свободами. По-п'яте, тільки справді вільна особистість, що знаходить реальну можливість користуватися ціннісними правовими можливостями, на базі свого високого рівня правосвідомості і за допомогою належної правової активності, може опанувати усі провідні сфери соціальної та правової дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна теорія права (2015): підручник. За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 392 с.
2. Соловьев В.С. (1990). Право и нравственность и право. Власть и право. Из истории русской православной мысли.
3. Іванків І. (2020). Права людства. Монографія. Київ : Ваіте, 158 с.
4. Рабінович П. М. (2021). Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
5. Савчин М.В. (2020). Порівняльне конституційне право. Київ: Ваіте, 2020. 462 с.
6. Бердяев Н.А. (1995). Царство Духа и царство Кесаря. М.: Республика, 1995. 383 с.
7. Гоббс Т. (2001). Левиафан. М.: Мысль, 2001. 478 с.

REFERENCES

1. Zagal'na teoriya prava (2015): pidruchnik. Za zag. red. M.I. Kozubri. K.: Vaite, 392 s.
2. Solov'yev V.S. (1990). Pravo i нравственность i pravo. Vlast' i pravo. Iz istorii russkoy pravoslavnoy mysli. L. 490 s.
3. Іvankiv I. (2020). Prava lyudstva. Monografiya. Kiyev: Vait, 158 s.
4. Rabinovich P. M. (2021). Osnovi teorii i filosofii prava: navch. posibnik. L'viv: Vidavnistvo LOBF «Meditsina i pravo», 2021. 256 s.
5. Savchin M.V. (2020). Porivnyal'ne konstitutsiynе pravo. Kiiv: VAITE, 2020. 462 s.
6. Berdyayev N.A. (1995). Tsarstvo Dukha i tsarstvo Kesarya. M.: Respublika, 1995. 383 s.
7. Gobbs T. (2001). Leviatan. M.: Mysl', 2001. 478 s.